

LUND UNIVERSITY

En diskussion kring praktisk funktion och alléns utveckling

Olsson, Patrik

2007

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Olsson, P. (2007). *En diskussion kring praktisk funktion och alléns utveckling*. [Publisher information missing].

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

En diskussion kring praktisk funktion och alléns utveckling

Inom kulturmiljövården är allén ett spännande och intressant objekt. När allén dyker upp blir det ofta diskussion och många har åsikter och kommentarer. Reflektionerna är tämligen enhetliga i form av att man anser allén vara något som är estetiskt tilltalande samt en makt- och statussymbol. Den anses ha sitt ursprung vid godsens och högre ståndsmiljöer i första hand. Detta är korrekt men det är endast en del av alléns kulturhistoria. En annan viktig del, kanske den aspekt som kommer att visa sig ha haft störst betydelse för kulturlandskapets utformning, är den praktiska, funktionella aspekten av allén.

För att erhålla en grund att stå på när det gäller alléns praktiska funktion har jag valt att påbörja min informationsinsamling i "efterkrigstidens" Skåne, det vill säga efter de blodiga Skånska krigen under andra halvan av 1600-talet. De skånska krigen var inte bara grymma utan även landskapspåverkande i form av t.ex. nedbrända gods och gårdar. 1700-talet blir därför min utgångspunkt med vissa reflektioner bakåt i tiden. Denna PM kommer vidare att fokusera på trädslaget pil, med vissa begrundanden av andra trädslag. När en allé beskrivs består av pil förutsätter jag att detta, i första hand, är av en praktisk anledning. Det finns flera skäl att anta detta vilket jag återkommer till. Syftet med min avgränsning är ge läsaren en lite djupare inblick i en tid, 1700-talet, och i ett trädslag, pil, istället för att översiktligt berätta om "allt". I min avhandling arbetar jag fortfarande efter en indelning av alléer i godsalléer, infartsalléer till städer samt övriga landsvägsalléer. Denna indelning kommer även innevarande PM ha och tyngdpunkten kommer att ligga på övriga landsvägsalléer samt en bakgrund till alléernas tillkomst.

Praktisk funktion på olika sätt

Vilka praktiska funktioner kan då en allé inneha? Svaret är inte givet utan det finns en mängd olika anledningar. Det praktiska kan bestå av tillgång till växtmaterial. Pilen exempelvis, ansågs lätt att plantera, lätt att föröka och den var också snabbväxande. Genom att ta sticklingar, kvistar och t.om. stora grenar kunde man på ett relativt enkelt sätt förnya pilen och

den blir därmed ett trädslag som är möjligt att uppnå i större en mängd¹. En annan funktion var att märka ut vägen vid snöoväder, översvämning, dimma, jord- och sandflykt samt vid mörker. Allén, särskilt pilallén, kan vara materialkälla för flätgården, korgtillverkning etc. Allén kan ge vägfaren skugga, välkomna den vägfärande till platsen dit han eller hon är på väg, förstärka intrycket av den plats besökaren är på väg till, vara ett sätt att påvisa makt över landskapet, på ett praktiskt och praktfullt sätt markera en egendoms gräns, tydliggöra samband etc. Sakerligen kan fler exempel läggas till. Syftet är att visa den multifunktionalitet en allé kan ha, och den följande texten skall försöka belägga dessa påståenden.

I avhandlingen har jag som syfte att sätta in allén i ett geografiskt sammanhang. Jag menar att genom att studera alléer kan jag bättre förstå kulturlandskapets samband samt dess historia. När det gäller dess praktiska funktion kan allén ses som en del i den kampanj som gäller skogens bevarande. Behovet av att skydda befintlig skog och att få fram ny skog, eller åtminstone nya trädplanteringar, nytt växtmaterial, var under 1700-talet stort. De skånska krigen, städers anläggande, industriens uppbyggnad, ett evigt betande på utmarken, ett kontinuerligt användande av växtmaterial till hägnader etc hade decimerat stora delar av de skånska skogarna kraftigt. Det finns ett flertal beskrivningar över planteringsverksamheten gällande såväl önskemål som resultat uti i landskapet. Allén, eller som det oftast står beskrivet i äldre handlingar, ”trädplanteringar vid vägen”, blev ett resultat. Pilen blev snabbt ett av de viktigare trädslagen gällande denna aktivitet.

För att förstå pilen och sätta den i ett sammanhang behöver vissa grundläggande fakta observeras. Pilsorten det i första hand gäller är vitpil (*Salix alba*) men även korgpil (*Salix viminalis*) förekommer. Buskpil är detsamma som vitpil och det är hävdregimen som givit upphov till namnet. Beskärning sker vid marken och pilen växer upp som en buske. Vitpil är en kulturväxt och förekommer endast som odlad eller någon gång förvildad.

När det gäller historiken kring pilalléer måste vi också känna till fenomenet *pilevall*². Gunnar Hobroh gör i sin artikel om pilvallar en koppling till hägnader. Han skriver exempelvis ”som troligen ej alls haft hägnande roll att fylla” när han diskuterar alléer.³ Det verkar som att Hobroh jämför pilallén med pilevallen det vill säga pil planterade på en jordvall med en

¹ Se t.ex. Linné, Törje

² Se t.ex. Zachrisson, Campbell, Sjöbeck, Hobroh, Törje, Karlsson samt Fribing för att nämna några.

³ Hobroh 1944, s69

hägnad bestående av ett flätgärde mellan träden. Denna funktion har uppenbarligen pilallén inte haft menar Hobroh. Jag tycker det är intressant att han överhuvudtaget diskuterar detta faktum. Det tyder på att allén såsom vi ser den idag inte var lika självklar under 1700-1800-talet utan det finns hela tiden en koppling till en praktisk funktion. När det gäller allén hade den uppenbarligen ingen hägnadsfunktion men väl en annan nytta gällande kreatursskötseln. Det verkar som att man har utnyttjat träden i allén för att tjudra kreaturen och på så vis slapp man att hägna på jordvallarna. Hobroh skriver att pilevallshägnaderna på söderslätt börjar att tas bort redan under 1860-talet då dess funktion upphör⁴. Det rådande bruket övergår då till att tjudra kreaturen på betet. Alléträden är ett exempel på denna hävdregim där de har fått agera tjudringspålar.

Tjudrade kreatur i allé på söderslätt i trakten av Trelleborg⁵.

Kulturhistorisk genomgång av pilen i Skåne fram till sekelskiftet 1800.

Drottning Margareta av Danmark befallde bönderna under andra halvan av 1300-talet att plantera pil- och äppelträd⁶. 1547 stadgade den danska lagen att varje bonde årligen skulle plantera tio pilar. 1619 utfärdar den danske kungen stränga order att lagen skall efterlevas. Det påtalas också att den som inte har plats vid sin gård för plantering kan plantera vid gårdsgårdarna, oftast jordvallar. Ytterligare en förnyelse av förordningen kommer 1643⁷. Trots dessa förordningar och lagar fanns det i början av 1700-talet enbart obetydliga bestånd av pil. Sammanfattningsvis kan man konstatera att pilen i Skåne under den danska tiden aldrig blev landskapspräglade.

⁴ Hobroh 1944, s59

⁵ Bild från UB i Lund, Mårten Sjöbeck 1934

⁶ Hobroh 1944, s37, Campbell 1928, s26

⁷ Törje 1955, s6

För att övergå till den svenska tiden skriver etnologen Åke Campbell om en hägnadskampanj i skogsvårdande intresse redan 1704 vilket är omnämnt i den så kallade Faltzburgs relation av tillståndet i Skåne, 13 maj 1708. Häri står bl.a. om de redan anlagda planteringshagarnas vidmakthållande och fredande samt om ungträns uppkvistande etc.⁸ År 1725 kommer ekonomikommisionens kritik av allmogens traditionella hushållning och odlingar. Från år 1730 och framåt följer en mängd kungliga brev, instruktioner och förordningar angående hägnads- och skogsvårdskampanjer. Särskilt betydelsfull torde dock vara §16 av förordningen om skogarna i riket. I instruktionen till landshövdingarna daterat 4 nov 1734 står bland annat följande. ”Landshövdingarna äger ock hava ett noga inseende, att skogarna så mycket möjligt är, på allt sätt särdeles med stengärdsgårdar eller jordvallars anläggande på de orter, varest det kan ske och ej tillräckligt med skog finnes, träns planterande och annan förbättring, bespares och konserveras”⁹. Törje beskriver punkten 32 i denna 1734 års ”förordning om skogarna i riket” som särskilt viktig. Här står bl.a. följande av intresse för slättbygden. ”..de på slättbygden boende eller på skoglöse hemman boende, skola wara förpliktigade, när och omkring sina hus, Gärdeshagar, och utmarck i wissa linier och lundar plantera och nedsättiea Pilar, eller andra träen, såsom Alm, lind, Lön, Ask med flere, som efter jordmånens beskaffenhet bäst wäxa kunna, hwilket af wederbörande bepröfwes, ther thet sig giöra låter och plats finnes samt them til fullwäxt upfreda och hägna, åtminstone Tolf stycken på whart matlag hwarje åhr, theraf the framdeles i längden, så til löf, som bränsle och wärcke, gagn och understöd hafwa måge. Blifwer sådan plantering, af någon på Slättbygden och Skoglöse hemman boende försummat, och sådant wid husesynen befinnes, tå plichte then för hwart träd han försummat at plantera, wårda och hägna Sex ör S:mt. och wara ändå förbunden utan uppehåll planteringen at fortsättja.”¹⁰ Förordningen skulle årligen uppläsas på landets predikstolar samt föredragas på sommaring. Detta borgade för en god och säker spridning av budskapet¹¹.

Linné skriver en intressant artikel om skogars plantering i vetenskapsakademins handlingar från år 1748. Han skriver bl.a. följande: ”Korgpil, eller som somliga kalla, tyskpil, finns på många ställen i Skåne. Om man skaffar sig häraf käppar, af half annan alns längd, och dem nedsätter en eller två famnar ifrån hvarandra, at allenast et, eller tu qvarter står ofvan jorden, och det rundt omkring byarna; skulle häraf icke allenast, efter tre år, alla byar se ut, som trädgårdar och kålgårdar, bättre gräsväxt, behageligt löf för boskapen, materia til korgar och

⁸ Campbell 1928, s26

⁹ Campbell 1928, s28

¹⁰ Törje 1955, s7

¹¹ Törje 1955, s8

vidjor, utan ock sedermera voro gifvande åtminstone dubbelt mer gräs. Om en sådan käpp först planteras vid hvarje kyrka, skulle han om tio år, gifva nog tilräckligt, at hvar by i socknen finge något at begynna med, så at, om 20 år, vore hela plantagen vunnen: Ty intet annat trä växer lättare, fortare, med behageligare grönska, eller är nyttigare, för et hushåld, än detta”¹² Axel Törje, akademiträdgårdsmästare i Lund, kommenterar ovanstående text med att Linné troligtvis förväxlat vitpilen med korgpil eftersom korgpil inte alls fanns i en mängd.. I sin skånska resa 1749 skriver Linné om vitpil ”wi ock sedt henne wid de mästa byar” emedan korgpilen knappt omnämns¹³. Det verkar som att Törjes kommentar är riktig och jag anser dessutom att texten i vetenskapsakademins handlingar är delvis motsägelsefull. Linné skriver dels att pil finns på många ställen men samtidigt finns ett uppenbarligt behov av en förökning av pil. Detta tyder på, menar jag, att det *inte* fanns i ett stort antal, särskilt inte vid vägarna. Linnés planteringskampanj tyder på ett stort behov och uppgiften kompletterar tidigare nämnda förordningar. Enligt Linné planterades pil på jordvallarna samt vid husen, trädgårdarna och på gatorna¹⁴. Hobroh menar att den pilplantering som förekom var till övervägande delen i hagar vid gårdarna. Linné benämner dessa ”plantehagar” och ”pilehaven” förekommer också¹⁵.

Det verkar som att pillhagarna överlevde långt in på 1900-talet.
Pillhage, Kämpinge by¹⁶

År 1755 blir Carl Gustav Lidbeck, en av Linnés lärjungar, plantagedirektör över de skånska plantagerna¹⁷. Lidbeck, som hade examen i ekonomi, var i första hand intresserad av planteringarna från ett nyttoperspektiv. Latinisten Fil.dr. Cajsa Sjöberg menar att det är Lidbeck vi har att tacka för den skånska pilevallen samt idéerna att plantera träd i gränser som

¹² Törje 1955, s10f

¹³ Törje 1955, s10

¹⁴ Campbell 1928, s30ff

¹⁵ Hobroh 1944, s38

¹⁶ Sjöbeck 1928, s43

¹⁷ Törje 1973, s29ff

tillämpas framförallt i samband med skiftet¹⁸. Efter enskiftesreformen 1803 ökar inte bara pilvallar i rågångarna utan även pilalléerna utmed vägarna. Hobroh skriver särskilt att ”i det sistnämnda fallet (pilalléerna) kunde pilarna givetvis antingen tjäna virkesbehovets fyllande eller också dessutom markera en rågång¹⁹. Han gör dock ingen direkt koppling till Lidbeck. Törje menar tvärtom att Lidbecks plantskola inte kan ha haft någon större betydelse för skogs- och trädplanteringen trots att plantorna delades ut gratis. Som inspirationskälla kan den dock ha haft viss betydelse²⁰. Enligt Lidbeck själv går verksamheten bra och 1769 noterar han att 192.611 pileträd hade blivit planterade. Detta inbegriper i själva byn, åkerrenarna, samt kring gården.²¹ 1765 hade landshövdingeämbetet i Malmöhus län genom allmän kungörelse anbefallt trädplanteringar vid landsvägarna²². I Inrikes tidningar från år 1765 skrivs att plantering vid alla vägar skall göras och att det redan har påbörjats, i synnerhet med pil²³. En kungörelse från landshövdingeämbetet 7/4 1768 skrivs dock om trädplanteringar som trots påminnelser och anmaningar ”alldeles fruktlöst avlupit”²⁴.

Det sista exemplet från 1700-talet gällande metoder att få fart på plantering av alléer, särskilt med pil är enskiftesreformen och planteringsplaner i samband med denna. Från år 1785 härstammar Carl Gideon Wadmans välkända karta över Svaneholm som blev startskottet för enskiftesreformen. Man kan tydligt se intentionerna på kartan när det gäller trädplanteringar. Trädslaget som diskuteras är pil då detta var lättast att anskaffa och plantera²⁵. Denna karta brukar anföras som typexempel när det gäller enskiftesreformen. Detta stämmer bra när det gäller just bildandet av ett skifte/bonde. När det gäller trädplanteringar är kartan en idealplan som aldrig blev verkställd. Det är inte orimligt att tänka sig att även planteringarna var tänkta att inspirera andra lantmätare men så blev inte fallet. Det verkar som att det bara är Wadman själv som fortsätter med denna idealplan gällande planteringar och som exempel kan anföras Slimminge by som även den har en mängd planteringar. Alléträd och pilevallar är ovanligt synliga på Wadmans kartor och frågan är om detta överhuvudtaget förekommer någon mera gång.

¹⁸ Muntligt Cajsa Sjöberg 20070330

¹⁹ Hobroh 1944, s48

²⁰ Törje 1955, s23

²¹ Törje 1955, s22

²² Törje 1973, s104

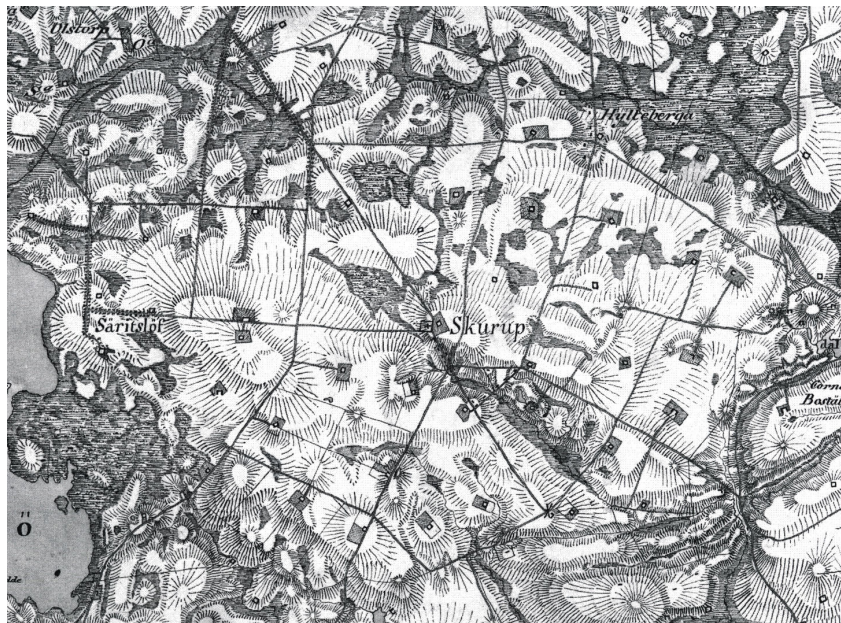
²³ Törje 1955, s18

²⁴ Törje 1955, s19

²⁵ Törje 1955, s27f

Den välkända första enskifteskartan (fast det står storskifte på kartan) över godset Svaneholms underliggande byar från år 1785²⁶. Ungefärlig skala 1:45000

Samma landskap cirka 30 år senare. Endast ett fåtal alléer finns karterade jämfört med planen. Skånska rekognoseringskartan 1812-20. Ungefärlig skala 1:45000

²⁶ Kartan kopierad från Pålstam 1996, s16

Slimminge by 1786, grannby med Svaneholm och framförallt med samma lantmätare, Carl Gideon Wadman. Även i Slimminge har Wadman tänkt sig ett landskap med pilevallar i de nya gränserna och alléer utmed vägarna. Idéerna från Svaneholmskartan går tydligt igen här och faktum är att skiftet i Slimminge genomförs i praktiken parallellt med Svaneholms enskifte. Slemminge by, storskifte 1786. akt H32. Ungefärlig skala 1: 15000

Slimminge by enligt Skånska rekognoseringskartan, 1810-tal. I Slimminge blev resultatet ännu skralare. Inga alléer syns nära bytomten. Ungefärlig skala 1:22500

Från slutet på 1700-talet återfinns ett beaktansvärt material som gäller resultaten av planteringsverksamheten. Detta rör enbart vägar och är de så kallade Elerska samlingarna. från 1790-talet²⁷. De är anmärkningsvärda på så vis att de baseras på tryckta frågelistor som har skickats ut till landshövdingarna och biskoparna²⁸. Särskilt fråga 7 är av intresse:

Fråga nr 7: När vägarna blivit mätte och med milstenar eller stolpar utmärkte samt om några planteringar därvid blivit gjorda och underhållne²⁹

Enghoff redovisar ett antal svar från före detta Malmöhus län som i stort bekräftar tidigare källor.

Vid Hälsingborg: ”Trädplanteringar äro i senare tid verkställda vid vägarna, som sig ännu visar, men på sina ställen, dels i anseende till jordmånens sämre beskaffenhet, dels och i synnerhet av de på denna öppna ort inträffande svåra och nordliga stormar nästan omöjlig att behålla”.

Vid Ystad. ...”varandes på flera ställen pilträd vid vägarna planterade efter kungl.

Landshövdingeämbetets i Malmö inrättning år 1764”

Mellan Skanör och Falsterbo: ”Trädplantering finnes icke heller vid denna väg, ehuru pålagd. Orsaken härtill ligger däri, att stormarna från sjön på trenne sidor, å slättbygden från den fjärde hindra all växt och fortplantning

Om Torna, Bara Harjagers härads fögderi: Inlämnade av kronofogden I.A. Rosenlundh i veberöd 6 dec 1791: För flera år tillbaka har vid alla landsvägarna i fögderiet pilträd blivit planterade men numera till större delen utgångne och de övriga av vanartiga människor bortstulna”.

Om Wemmenhögs, Oxie, Skjuts härads fögderi: ”Trädplanteringar vid vägarna äro emellan 20-30 år tillbaka försökte men ha icke vunnit någon synnerlig framgång, oaktat flera goda anstalter”.

Om Färs och Frosta: ”Trädplanteringar vid vägarna ha ej på flera år verkställts, varför nu ganska få träd vid dem äro synliga”

Om Herrestads härad: ”Trädplanteringar hava väl ofta blivit verkställda men icke för jordmånens beskaffenhet kommit till växt”

²⁷ Enghoff 1928, s136ff

²⁸ Montelius 2006, s78

²⁹ Enghoff 1938, s133

Ljunits härad: ”Pilplanteringar ha förut blivit gjorda men nu knappt finnes någon enda pil kvar vid vägarna”.

Luggude, Rönnebergs, Onsjö härad = ett fögderi: uppgifterna redovisas häradsvis ej för hela fögderiet. Enda uppgiften om trädplanteringar är i Onsjö. ”Trädplanteringar äro överallt vid vägarna verkställda uppå landshövding Adlerfelts befallning. En del därav äro ännu vid makt men på de flesta ställen förfallna i anseende till jordmånens otjänlighet”³⁰.

Godsen, pilen och alléerna

Vid Dybecks gods skriver Linné följande: ”Pilar voro planterade vid alla gårdsgårdar och gjorde icke allenast en stor prydnad utan ock mycket nytta. Pilplanteringen är ett av de nödigaste för Skåneland, utom vilket det näppeligen i framtiden kan bärga sig”³¹. Detta är exempel på att det är godsen som i första hand påverkar landskapet när det gäller pilplanteringar. De är som i många andra fall föregångare. Lidbeck har också skrivit om godsen och i sin riksdagsrelation år 1767 noteras att Hans Ramel på Hvidarps gods (Viderup) har köpt in 4000 alléträd från Holland som planterats vid vägarna. Vilket trädslag som det gäller skriver inte Törje men man kan anta att i detta fallet är det inte pil med tanke på att Törje fortsätter med att beskriva att Ramel även planterade ut 5000 pilar vid vägarna. Troligtvis är det i huvudsak lind eftersom det idag finns lindalléer som härstammar från denna tid vid flera Ramelska gods. Värt att notera är även att Ramel har en plantskola bestående av flera tusen plantor av alm, ask och lönn. 1768 utplanteras dessa vid vägarna samtidigt som ytterligare alléträd köps in³². Påpekas bör att andra trädslag också kan ha en praktisk funktion. De kan hamlas och man valde trädslag efter jordmån, trädillgång etc. Godsens alléer består idag inte sällan av flera olika trädslag, framförallt längre ut från godsets huvudbyggnad³³. 1769 skriver Lidbeck att Ramel planterat nästan 10.000 pilar vid vägarna³⁴. Andra gods som också planterar vid denna tid är Barsebäck och Krageholm. I huvudsak är det pil som planteras.³⁵

³⁰ Enghoff 1928, s133-149

³¹ Linné 1749, s277

³² Törje 1973, s105f

³³ Olsson 2005, s9f

³⁴ Törje 1955, s22

³⁵ Törje 1973, s105f

Staden, pilen och alléerna

Ytterligare en typ av allé som redan i början på 1800-talet har påverkat landskapet lokalt i likhet med godsalléerna är infartsalléer till städerna. Även här är det pil som dominerar och mest beröm av Lidbeck erhåller Landskrona och Malmö³⁶. Om pilallén som leder in till Landskrona skrives bl.a. följande: ”Längre bort var litet bättre väg, och närmast Landskrona är en väl underhållen pilallé verkligen täck. Ovanligt, om icke underligt, är, att den lär vara på stadens område. Man ser eljest avenuen till våra städer lika tom och skugglös, som de fält, som omgiva dem”³⁷. Troligtvis planterades allén i samband med storskiftet”Åkern vid staden är ansenlig och står nu under storskiftesavdelning..”³⁸. Enghoff citerar ur de Elerska samlingarna:

”Med pilträds planterande utmed landsvägarna och annorstädes har denna staden på utmärkt sätt hedrat sig i anledning av landshövding Adlerfelts därom tagna befattning före 1766 års riksdag, vilka sedermera undergått samma öde, som annorstädes i länet”³⁹.

Reflektioner från andra delar av landet och utomlands

Även på andra håll i Sverige verkar det som att pilen är ett pionjärträd när det gäller alléplanteringar längs med landsvägarna. Exempel finns från främst Östergötland men även Öland⁴⁰. En notering från Halland kompletterar bilden. Till Halmstad norrifrån löper ”En allée af pil till staden”. Råta gator och besatta med trän. Stort torg, ock med trän⁴¹. Lidbeck genomför en studieresa till Tyskland och Holland 1752 och noterar exempelvis vid Stralsund ”Pil var allmän vid byar och vägar”. Lidbeck skriver också om den mängd pilar som fanns på fäladen och utmarkerna⁴². Detta fenomen blev aldrig landskapspåverkande i Sverige eller Skåne. Linné skriver om utländska influenser i sin beskrivning över Vittskövle, en by som låg under godset Vittskövle. ”Vittskövele by hade gator av sten, kringplanterade pilar gåvo anseende som en liten stad. Pilar växte här rätt ymnigt, mest av de vita, ett särdeles slag kallades abeler (silverpil) som voro från Tyskland införskrivna⁴³. Jürgen Peters skriver om pilen som ”Nutzbäume” i sin avhandling ”Alleen und Pflasterstrassen”. Förutom pil ansågs mulldärsträd och fruktträd vara nyttoträd. 1754 planteras 161000 nyttoträd i Brandenburg dvs

³⁶ Törje 1955, s22

³⁷ Linnerhielm 1803, s92

³⁸ Hulphers 1759, s88f

³⁹ Enghoff 1928, s135

⁴⁰ Pålstam 1996, s19, Lidbeck 1752 i Törje 1955, s14

⁴¹ Tidström 1756, s22

⁴² Lidbeck i Törje, s14

⁴³ Hulphers 1759, s19f

inte bara pil. Även den välkända allén ”Unter den linden” från år 1647 planterades från början med en kombination av lind och nyttoträd⁴⁴. Att även andra trädslag förutom pil använts i en praktisk funktion finns flera exempel på. En internationell parallell till detta är Henrik IV som kring år 1600 utfärdade en lag som sade att almar skall planteras vid vägarna för att kunna följa vägen vid översvämning⁴⁵. När det gäller andra trädslag som nyttoträd i Skåne blir det i första hand fruktträdsallén som får sitt genomslag först under slutet på 1800-talet⁴⁶.

⁴⁴ Peters 1996, s47

⁴⁵ Florgård 1994, s80

⁴⁶ Gunnarsson 1987

Avslutande kommentarer

Sammanfattningsvis hävdar jag att utifrån källorna kan man inte påstå att alléer under 1700-talet blir landskapspåverkande. Tydligt är också att de alléer som väl planteras domineras av trädslaget pil. Även om pilen i flera 1700-tals beskrivningar anses pryda landet så är önskemålet att man helst använder andra trädslag. Det är då den estetiska aspekten som åberopas, inte att ett annat trädslag är bättre ur en praktisk synvinkel. På bilden nedan syns en almallé från Hollan 1668. Landskapet är präglat av stora privata markägare och enligt kulturgeografen Johannes Rennes från Utrecht var det här t.o.m förbjudet att plantera pil⁴⁷.

Almallé i ett herrgårdslandskap. Meindert Hobbema 1668. The avenue middelhamnis. Notera även trädskolan till höger i bilden.

Hade det inte varit för lagen hade alléerna blivit än färre. Ett flertal källor vittnar samstämmigt om den motvilja som finns att lyda de kungörelser och lagar som framställs. Bönderna var tvärtom mycket tröga ”att av plantörer och ståndspersoner och deras handböcker lära pilplanteringen⁴⁸. Frågan blir då varför, trots alla påbud, ser man inte nyttan? Ett givet svar finns säkerligen inte. Man kan tänka sig att genom lagar och förordningar kände

⁴⁷ Johannes Rennes, munt komm, 9/9/2006

⁴⁸ Campbell 1928, s48

sig folket påtvingad denna nya plikt. Det kan också ha att göra med samhällsstrukturen. Äldre strukturer med byalag, vångalag etc levde kvar och förändringar sågs med skepsis. Det finns också en tydligt praktisk funktionell anledning i form av att man ansåg att träden skuggade marken och att vägytan inte torkade upp⁴⁹.

Alléer vid gods har sällan setts som funktionella företeelser men detta PM har visat att pilen varit ett vanligt trädslag även i denna miljö. Tidigare har jag diskuterat kring hypotesen att allén förstärker makten. Den är ett exempel på ett praktiskt sätt att underordna de underlydande. Kulturgeografen Stephen Daniels skriver om hur ”Planting accentuated the impression of power...”⁵⁰ Denna aspekt skrev jag också om i mitt första PM gällande ”tid, rum och människa”. Tillgänglig litteratur är också relativt enad när man skriver om godsallén som maktfaktor⁵¹

Men, vad händer då om jag vänder på denna hypotes? Kan det vara tvärtom? Kan syftet med alléerna, tillsammans med andra förskönande företeelser såsom olika planteringar planteringar, arkitektritade ekonomibyggnader etc, vara att skapa gemytlig miljö? Denna idé framträder kanske tydligast i brukssamhällen där gods, arbetarbostäder, industri, planteringar och alléer ligger tillsammans i en blandning. Planteringarna är till för att försköna miljön i första hand, inte för att visa på makt. Den är redan så påtaglig. Kan det vara så att Palladios idéer gällande landsvägsalléer gör sig till känna här. Palladio skriver nämligen att ”Vägar utanför staden bör man göra breda och bekväma och på båda sidor om dem plantera träd, som på sommaren skydda de vägfarande mot solens hetta och med sin grönska vederkvicka deras ögon”⁵². Clas Florgård, professor i landskapsarkitektur, SLU, Alnarp, anser att symboliken är tydlig. När de första landsvägsalléerna anläggs av kungamakten visar man nu ”i sin välvilliga och upplysta fullkomlighet” att man inte bara omfamnar sitt eget område utan allt folket⁵³.

⁴⁹ Pålstam 1996, s19,

⁵⁰ Daniels 1997, s45

⁵¹ se t.ex. Trellid, Pålstam

⁵² Palladio 1570, översatt till svenska. 2:a uppl 1983.

⁵³ Florgård 1994, s75

Källor

Muntliga uppgifter

Johannes Rennes, 9/9/2006

Cajsa Sjöberg, 30/3/2007

Tryckta källor

- Campbell, Å. 1928. *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet*. Uppsala
- Daniels, S. 1997. The political iconography of woodland in later Georgian England. *The iconography of landscape*. Cambridge.
- Enghoff, K. 1938. *De allmänna vägarna i Malmöhus län*. Lund
- Florgård, C. 1994. Landsbygdens alléer, s 75-81. *Kulturmiljövård 5.94*. Stockholm
- Fribing, B. 2004. *Stubbapilen slättens signum. En bok om pilar och pilevallar*. Malmö
- Gunnarsson, A. 1987. *Fruktträdsallén. Om fruktträd utmed lundabygdens, Skånes, Sveriges och tankens vägar*. Alnarp.
- Hobroh, G. 1944. Till de skånska pilvallarna historia. *Medd fr Lunds Univ Folkminnesark 4*
- Hulphers, A. 1759. Genom 1700-talets Skåne. *Skåne genom två sekler*. Reseskildringar från gamla tider samlade och utgivna av Harald Schiller. 1934. Falköping.
- Karlsson, R. Schibbye, K. 1973. *Hamlad pil i vall och allé.*, Lantbrukshögskolan Alnarp
- Konsulentavdelningens stencilserie - Trädgård 28, Alnarp
- Linnaeus C. 1749. *Skånska resa*. Redigerad och återutgiven 1975. Stockholm
- Linnerhielm, J.C.1803. Brev under resor i Sverige. Utgiven av Schiller, H. 1932. Stockholm
- Montelius, J-O. 2006. Landskapet och de vägghistoriska samlingarna: om källor till vägghistorisk forskning. *Gångna landskap: möten mellan vägghistoria och landskapshistoria. Rapport 06:1*. Alnarp.
- Nilsson, S. 1819. Skånsk natur och kultur för 100 år sedan. *Skåne genom två sekler*. Reseskildringar från gamla tider samlade och utgivna av Harald Schiller. 1934. Falköping.
- Olsson, P. 2005. *Alléhandboken*. Lund.
- Palladio, A. 1570. *Fyra böcker om arkitekturen*. 2:a upplagan. 1983. Göteborg
- Peters, J. 1996. *Alleen und Pflasterstrassen als kulturgeschichtliche Elemente der brandenburgischen Landschaft*. Berlin
- Pålstam, Y. 1996. Några drag i den svenska landsvägsalléns historia. *Svenska Landsvägsalléer*. Alnarp
- Sjöbeck, M. 1928. *Skåne. Färdvägar och vandringsvägar utgående från statsbanorna*. Stockholm
- Sjöbeck, M. 1934. "Pilträd planterade åboerne flitigt". *Fataburen* 1934
- Tidström, A. 1756. Resa i Halland, Skåne och Blekinge. Utgiven av Weibull, M. 1891. Lund
- Trellid, H. 1996. *Den Skånska allén: en del av kulturlandskapet under ständig förändring*. Länsstyrelsen i Kristianstad län. Kristianstad.
- Törje, A. 1955. *De skånska pilarnas historia*. Skånes Naturskyddsförenings årsskrift 1955, s 3-50. Lund
- Törje, A. 1973. *I den oförlikneliga nyttans tjänst. Eric Gustaf Lidbeck och Skånska Plantageverket*. Lund.
- Zachrisson, A. 1921. *De skånska pilvallarna*. Tidskr f hembygdsv 1921.